אפילו עושה צדקה בסתר דכתיב (א) [1]מתן בסתר יכפה אף וגו' לא ינקה מדינה של גיהנם אזהרה לגסי הרוח מנין אמר רבא אמר זעירי [2]שמעו והאזינו אל תגבהו רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [3]ורם לבבך ושכחת וכתיב [4]השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך וכדרבי אבין אמר רבי אילעא [א]דאמר רבי אבין אמר רבי אילעא כל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא בלא תעשה דרש רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דרב אסי וזמנין אמר לה משמיה דרב אמי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף מתמעט שנאמר [5]רומו מעט ושמא תאמר ישנו בעולם ת"ל ואיננו ואם חוזר בו נאסף בזמנו כאברהם אבינו שנאמר והומכו ככל יקפצון כאברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו [6]בכל [7]מכל [8]כל ואם לאו [5]וכראש שבולת ימלו מאי וכראש שבולת רב הונא ורב חסדא חד אמר כי סאסא דשיבלתא וחד אמר כשיבולת עצמה בשלמא למאן דאמר כי סאסא דשיבלתא היינו דכתיב וכראש שבולת אלא למאן דאמר כי שובלתא עצמה מאי וכראש שבולת אמר רב אסי וכן תנא דבי רבי ישמעאל משל לאדם שנכנס לתוך שדהו גבוהה גבוהה הוא מלקט: [9]ואת דכא ושפל רוח רב הונא ורב חסדא חד אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני ולא גבה הר סיני למעלה א"ר יוסף לעולם ילמד אדם מדעת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני [ב](והניח כל אילנות טובות והשרה שכינתו בסנה) א"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשירה כתיב הכא [10]ורמי הקומה גדועים וכתיב התם [11]ואשיריהם תגדעון וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנא' [12]הקיצו ורננו שכני עפר [ג]שכבי בעפר לא נאמר אלא שכני עפר מי שנעשה שכן לעפר בחייו ואמר ר' אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח שכינה מיללת עליו שנאמר [13]וגבוה ממרחק יידע דרש רב עוירא ואיתימא רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם [ד]גבוה רואה את הגבוה ואין גבוה רואה את השפל אבל מדת הקב"ה אינו כן הוא גבוה ורואה את השפל שנא' כי רם ה' ושפל יראה אמר רב חסדא ואיתימא מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנא' [14]מלשני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו לא אוכל איכא דמתני לה אמספרי לשון הרע שנא' מלשני בסתר רעהו אותו אצמית א"ר אלכסנדרי כל אדם שיש בו גסות הרוח אפילו רוח קימעא עוכרתו שנאמר [15]והרשעים כים נגרש ומה ים שיש בו כמה רביעיות רוח קימעא עוכרתו אדם שאין בו אלא [ה]רביעית (ב) אחת עאכ"ו א"ר חייא בר אשי אמר רב ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית א"ר הונא בריה דרב יהושע ומעטרא ליה כי סאסא לשבולתא אמר רבא [א]בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה א"ר נחמן בר יצחק [ב]לא מינה ולא מקצתה מי זוטר דכתיב ביה [16]תועבת ה' כל גבה לב אמר חזקיה אין תפלתו של אדם נשמעת אא"כ משים לבו כבשר שנא' [17]והיה מדי חדש בחדשו [וגו'] יבא כל בשר להשתחוות וגו' א"ר זירא בשר כתיב ביה [18]ונרפא אדם לא כתיב ביה ונרפא א"ר יוחנן אד"ם א"פר ד"ם מ"רה בש"ר ב"ושה ס"רוחה ר"מה איכא דאמרי שאול דכתיב בשין א"ר אשי כל אדם שיש בו גסות הרוח לסוף נפחת שנאמר

ולשאת

אפילו עושה צדקה בסתר. שנותן מידו לידו של העני והכי משמע יד הנותנת ליד אף הוא לא ינקה: **דכתיב ביה מתן בסתר כו'.** לאו דשייך האי קרא בקרא דלעיל אלא רבותא היא שאע"פ שמכפה אף וחימה אינו מכפר על גסות הרוח: **אזהרה.** שלא יהא גס רוח: **ורם לבבך ושכחת.** אלמא מגובה לב בא לידי שכחה ששוכח את בוראו ושכחה הוא מוזהר השמר לך פן תשכח: **מתמעט.** מחשיבותו: **רומו מעט.** כיון שרומו מתמעט: **ישנו בעולם.** מתקיים: **והומכו.** ואם חזר ונעשה עניו שממיך את עצמו: **ככל.** כאותן שנאמר בהן כל: **יקפצון.** מן העולם ימותו מות ישרים. אברהם כתיב ביה ו) וה' ברך את אברהם בכל יצחק כתיב ביה ז) ואוכל מכל יעקב כתיב ביה ח) כי חנני אלהים וכי יש לי כל והכי מפרש בהדיא בבראשית רבה ט) י)(דבשלמא בכל מכל (ג) רבותא הוא שנתברכו בכל אבל וכל אשר תתן לי כ) מילתא בעלמא הוא דקאמר): **כסאסא דשיבלתא.** גבהו של שבולת שקורין זקן השבולת והוא נשבר ונופל מאליו: **גבוהה גבוהה הוא מלקט.** והיינו וכראש שבולת (ד) שראשה נראית למעלה מחברותיה: **אתי דכא.** אני מגביהו עד ששוכן אצלי והיינו אשכון את דכא: **אני את דכא.** אני מרכין שכינתי אצלו: **ילמד אדם מדעת קונו.** לאהוב את הנמיכות: **כל הרים וגבעות.** כגון תבור וכרמל שבאו שם ל) כדכתיב למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח): **כאשירה.** יגדע וישרש אחריה כאשירה שצריך גידוע אחריה כדכתיב ואבדתם את שמם (דברים יב): **ננער.** מקיץ בתחיית המתים: **שכבי בעפר לא נאמר.** דלישתמע על כל המתים: **שכן לעפר.** משפיל עצמו לעפר: **מיללת.** מקוננת: **וגבוה ממרחק יידע.** רישיה דקרא כי רם ה' ושפל יראה וגבוה והגבוה ממרחק מקודם שתבא עליו פורענות ימים רבים יידע. שכינה מתאוננת ומשתברת עליו כמו וידע אלמנותיו (יחזקאל יט) ויודע בהם אנשי סכות (שופטים ח) יודע כמביא למעלה (תהלים עד) לשון שבר: **רואה את** מ)**הגבוה.** לקרבו ולהשתדל עמו ולחשוב בעיניו כמו (הושע ט) כביכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכם נתתי עיני לקרבם ולחבבם: **ואיכא דמתני לה אמספרי לשון הרע.** משום רישא דקרא מלשני בסתר רעהו וגו': **רוח קימעא עוכרתו.** פורענות קלה טורפתו ומאבדתו: **והרשעים.** גסי הרוח. דקראי דלעיל משתעי בשפלים ונדכאים להחיות רוח שפלים וגו' כי לא לעולם אריב עם אותן שפלים בעון בצעו וגו' דרכיו ראיתי וגו' בורא ניב שפתים וגו' אבל הרשעים שאין שפלים ונדכאים כים נגרש כים המגרש ומשליך רפש וטיט לשפתיו סביביו: **כמה רביעיות.** לוגי מים אנו רואים שרוח קימעא עוכרתו עוכרת את מימיו: **אדם שאין בו אלא רביעית אחת.** שברביעית דם הוא מתקיים. שיעור זה הלכה למשה מסיני שרביעית דם מת מטמא באהל מפני שהיא נפש וקרינא ביה על כל נפשות מת לא יבא נ): **אחד משמונה בשמינית.** משקל קטן הוא והיינו (ה) עוכלא ס). כלומר צריך שיהיה בו מעט גאוה שלא יהו קלי הדעת מזלזלין בו ויהא דבריו מתקבלין עליהן בעל כרחם: **ומעטרא ליה כי סאסא לשיבלתא.** גסות מועט נאה והוגנת לו לתלמיד חכם ומעטרתו כסאסא המעטרת את השבולת: **בשמתא דאית ביה.** גסות הרוח: **ובשמתא דלית ביה.** גסות פורתא לפי שאין בני עירו יראים ממנו ואין בו כח להוכיחם: **לא מינה ולא מקצתה.** לא יתפוס אדם לא כולה ולא במקצתה דמי זוטר מאי דקרי ליה קרא תועבת ה': **כבשר.** שהוא רך ולא כאבן שהוא קשה: **להשתחוות.** להתפלל. אותם שהם בשר יבואו ויתפללו כי הם נשמעים לפני אבל גסי הרוח לא יבואו: **בשר כתיב ביה ונרפא.** ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא. אדם כי יהיה בעור בשרו ע) נגע צרעת כי תהיה באדם פ) לא כתיב בחד מינייהו ונרפא לפי דרכך אתה למד שמי שהוא רך ועניו כבשר קרוב להתרפאות מיסורין הבאין עליו אבל מי שהוא קשה כאדמה אין רפואה למכותיו (ו): **אדם.** למה נקרא שמו אדם שהוא אפר דם מרה. כלומר כולו הבל לכך אל יתגאה. מרה היא ליחלוחית מרה היוצאה מן המרירה שבכבד ומתגברת באדם הכל לפי החדשים ושינוי העתים ולפי המאכל שאוכל ועל ידיה באין חליים ונגעים ומכאובות יש שקורין בדברי הרופאים מרירה שחורה ויש שקורין מרירה אדומה: **שאול.** מקום שאול ביתו: **נפחת.** מתמעט מחשיבותו ונעשה פחות באנשים:

ולשאת

כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער. תימה אמאי לא חשיב האי במשנת חלק והא דאמר פרק כתרא דכתובות (דף קיא.) מתים שבחו"ל אינן חיים ותו גרסינן התם ע"ה אינן חיים אא"כ יהנו תלמידי חכמים ומלוי (ז) רביות מלינו באגדה [ט]שאינן חיים לעולם הבא. תוס' ר"י: **אדם** שאין בו אלא רביעית דם. * פר"ח הוא דם הגלול שממנו משתית הלב אין בו אלא משקל כ"ה סלעים שהיא רביעית הלוג ק):

הא

עין משפט נר מצוה

כא א ב מיי' פ"ב מהל' דעות הלכה ג:

תורה אור השלם

1. מַתָּן בַּסֵּתֶר יִכְפֶּה אָף וְשֹׁחַד בַּחֵק חֵמָה עַזָּה: משלי כא יד
2. שִׁמְעוּ וְהַאֲזִינוּ אַל תִּגְבָּהוּ כִּי יְיָ דִּבֵּר: ירמיהו יג טו
3. וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים: דברים ח יד
4. הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְבִלְתִּי שְׁמֹר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם: דברים ח יא
5. רוֹמּוּ מְּעַט וְאֵינֶנּוּ וְהֻמְּכוּ כַּכֹּל יִקָּפְצוּן וּכְרֹאשׁ שִׁבֹּלֶת יִמָּלוּ: איוב כד כד
6. וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַייָ בֵּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בַּכֹּל: בראשית כד א
7. וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי אֵפוֹא הוּא הַצָּד צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה: בראשית כז לג
8. קַח נָא אֶת בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ לִי כֹל וַיִּפְצַר בּוֹ וַיִּקָּח: בראשית לג יא
9. כִּי כֹה אָמַר רָם וְנִשָּׂא שֹׁכֵן עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים: ישעיהו נז טו
10. הִנֵּה הָאָדוֹן יְיָ צְבָאוֹת מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים וְהַגְּבֹהִים יִשְׁפָּלוּ: ישעיהו י לג
11. כִּי אִם כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתֹּצוּ וּמַצֵּבֹתָם תְּשַׁבֵּרוּ וַאֲשֵׁירֵהֶם תְּגַדֵּעוּן וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ: דברים ז ה
12. יִחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן הָקִיצוּ וְרַנְּנוּ שֹׁכְנֵי עָפָר כִּי טַל אוֹרֹת טַלֶּךָ וָאָרֶץ רְפָאִים תַּפִּיל: ישעיהו כו יט
13. כִּי רָם יְיָ וְשָׁפָל יִרְאֶה וְגָבֹהַּ מִמֶּרְחָק יְיֵדָע: תהלים קלח ו
14. מְלָשְׁנִי בַסֵּתֶר רֵעֵהוּ אוֹתוֹ אַצְמִית גְּבַהּ עֵינַיִם וּרְחַב לֵבָב אֹתוֹ לֹא אוּכָל: תהלים קא ה
15. וְהָרְשָׁעִים כַּיָּם נִגְרָשׁ כִּי הַשְׁקֵט לֹא יוּכָל וַיִּגְרְשׁוּ מֵימָיו רֶפֶשׁ וָטִיט: ישעיהו נז כ
16. תּוֹעֲבַת יְיָ כָּל גְּבַהּ לֵב יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה: משלי טז ה
17. וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ יָבוֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי אָמַר יְיָ: ישעיהו סו כג
18. וּבָשָׂר כִּי יִהְיֶה בוֹ בְעֹרוֹ שְׁחִין וְנִרְפָּא: ויקרא יג יח

מסורת הש"ס

א) מכות יג: שבועות ד. עירובין לו. זבחים קו. מנחות נט: ע"ז נא:, ב) [שבע תיבות הללו לא נזכרו בע"י], ג) [גירסת הילקוט שוכני בעפר לא נאמר וכו'], ד) [פי' אדם גדול הולך כנוד למי שהוא גדול כמותו ערוך ערך גב ז], ה) [שבת לא:], ו) [בראשית כד], ז) [שם כז], ח) [שם לג], ט) [פרשה מג ח], י) רש"א מ"ג, כ) [בראשית כח], ל) [כלאיתא מגילה כט.], מ) [נ"ל השפל. רש"ל], נ) [ויקרא כא], ס) [ב"ב פט:], ע) [ויקרא יג], פ) [שם, ל] [ועיין תוספות ב"מ ע: ד"ה תשין], ק) [וע"ע הערוך ערך רגע א].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דכתיב בה מתן בסתר: (ב) שם אלא רביעית אחת. תו"ח ונ"ב פ"א דם: (ג) רש"י ד"ה דבשלמא בכל מכל כל רבותא: (ד) ד"ה גבוהה וכו' שבולת ימלו בשבולת שראשה גדלים: (ה) ד"ה אחד משמונה וכו' עוכלא. נ"ב ול"ע בב"ב דף צ' דמפרש שם מהו עוכלא: (ו) ד"ה בשר וכו' רפואה למכותיו דרוח קימעא עוכרתו הס"ד: (ז) תום' ד"ה כל וכו' ומלאו ברבית מלוט:

◆

גליון הש"ס

תום' ד"ה אדם שאין בו וכו' עד סופו. כי לוג הוא כ' ליטרין ולטרא הוא מאה זוז ביהודה כדאית' בירושלמי הובא בר"ש פ"י דתרומות מ"ח נמצא לוג הוא שני מאות זוז שהם מאה סלעים בגליל ורביעית הלוג הוא כ"ה סלעים. (ברית שלום על התורה פ' כי תשא):

◆

תוספות שאנץ

אפי' עשה צדקה בסתר שנאמר מתן בסתר יכפה אף א) יד ליד לא ינקה. והכי אמרינן במדרש משלי (פ' י"א) כשאדם בא על אשת איש ונזדמן לו עני אחד ונתן לו פרוטה לצדקה ואומר לא היה הקב"ה מזמין לי אותו עני לעשות צדקה אלא א"כ מחל לי אותו עון על זה נאמר יד ליד לא ינקה: בכל מכל כל אברהם כתיב ביה וה' ברך את אברהם בכל. יצחק כתיב ואוכל מכל. יעקב כתיב וכי יש לי כל וי"א וכל אשר תתן לי: וגבוה ממרחק יידע [רישא דקרא] כי רם ה' ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע. פי' הגבוה ממרחק מקודם שתבוא עליו פורענות ימים רבים יידע שכינה מתאוננת עליו כמו וידע אלמנותיו וכן ויודע בהם אנשי סכות: השם אורחותיו. הפסד מצוה כנגד שכרה:

א) נראה דצ"ל יכפה אף שהוא נותן מיד ליד אף הוא לא ינקה.